

XORAZMLIK SHOIRALAR IJODIDA DARAXT OBRAZI TALQINI

Atajanova Nilufar Fayzullayevna, Urganch davlat universiteti o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

INTERPRETATION OF THE IMAGE OF A TREE IN THE CREATION OF KHORAZM POETS

Atajanova Nilufar Faizullaevna, teacher of Urganch State University, doctor of philosophy in philological sciences (PhD)

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ОБРАЗА ДЕРЕВА В ТВОРЧЕСТВЕ ХОРЕЗМСКИХ ПОЭТЕСС

Атаджанова Нилуфар Файзуллаевна, преподаватель Ургенчского государственного университета, доктор философии по филологическим наукам (PhD)

<https://orcid.org/0009-0001-8790-7144>

e-mail:

filolog.atajanova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorazmlik shoiralarning ijodida daraxt obrazining ifodalanishi xususida so'z boradi. Xususan, Ullibibi Otayeva va Gavhar Ibodullayevalarning obraz yaratish mahorati she'riy tahlillar orqali yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Obraz, peyzaj, uslub, sujet, metafora, motiv, tashbih, timsol.

Abstract: This article discusses the representation of the image of trees in the works of Khorezmian poets. In particular, the skill of creating images of Ullibibi Otayeva and Gavhar Ibodullayeva is highlighted through poetic analysis.

Key words: image, landscape, style, subject, metaphor, motif, allegory, symbol.

Аннотация: В данной статье говорится о репрезентации образа дерева в произведениях хорезмийских поэтов. В частности, посредством поэтического анализа подчеркивается мастерство создания образов Уllibибии Отаевой и Гавхар Ибодуллаевой.

Ключевые слова: образ, пейзаж, стиль, сюжет, метафора, мотив, аллегория, символ.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Badiiy adabiyot tili – obrazlar tilidir. Bu til qanchalik tabiiy, jonli va jozibali hamda ma'naviy jihatdan mukammal bo'lsa, she'rning ta'sir kuchi ham, tarbiyaviy ahamiyati ham shunchalik salmoqdor bo'ladi. Aslida, obrazlilikning ilk manbai xalq so'zidir. Kundalik hayotimizda ishlatiladigan oddiy atamalar – turli-tuman unsurlar, narsa-

hodisalar hamda jarayonlarning insonlar tomonidan tavsiflanishining o'zi ham ijodkorlik va obrazlilikni yuzaga keltiradi. Ijodkor esa avvalo, o'z badiiy tafakkuri, qolaversa, davrning ruhi, turli ijtimoiy, psixologik qarashlar va adabiy jarayon bilan birgalikda badiiy obrazni yaratadi. Adabiyotshunos T.Rasulov ta'kidlaganidek, "Badiiy mazmun hayot materialining xususiy mazmuni asosida tug'iladi.

Shunga ko'ra, u voyaga yetganida o'sha materialning san'at asariga ko'chmasdan avvalgi umumiy mazmuni va qiyofasida emas, balki faqat o'z mavjudligini ifoda etuvchi yangi qiyofada mujassamlanadiki, bu yangi qiyofa badiiy obrazdir"[1.8]. Darhaqiqat, an'anaviy so'zni poetik so'zga aylantirish va unga o'ziga xos jilo, badiiy sayqal berish ijodkorning mahoratini ko'rsatuvchi eng muhim jihatdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / MATERIALS AND METHODS). Daraxtlar – hayotimizning bir qismi. Ular ham insonlarga o'xshaydi. Daraxtlarning ham o'z hayoti bor. Ijod ahli tabiat olamini insonning ma'naviy hayoti bilan bog'liqlikda tasvirlaydi. Xorazmlik shoirlar she'riyatida tabiat bor rangin qudrati va jozibasi bilan insonning ma'naviy tayanchi va hamnafasiga aylanadi. Xuddi shu ifodada daraxt va inson o'rtasidagi uzviylik yuzaga keladi:

*Tuproq erur uning vatani,
Yerga botib ulg'ayar tani.
Daraxt ham bir odam degani,
Hech bo'lmasa, bir daraxtday bo'l* [2.16].

Sinchkov kuzatuvchanlik va tabiat fusunkorligini nozik his etish Gavhar Ibodullayevaga shunday bir manzara yaratish imkonini beradiki, undagi har bir detal, har bir obraz hayotiylik va jonliligi bilan ahamiyat kasb etgan. Shoironing ushbu she'rida ulug'vorlik, bag'rikenglik, xokisorlik kabi insoniy fazilatlar daraxt timsoli orqali ifoda etiladi. Garchi daraxtning vujudi, tanasi xokda, tuproqda bo'lsa-da, u osmon qadar yuksaladi. Xuddi shu kabi insonlar ham kamtarlikni, xokisorlikni o'ziga odat qilsa, bu ezgu fazilatlar daraxtlar kabi yuksaklarga bo'y cho'zishiga zamin yaratadi. She'rda daraxt timsoli orqali buyuk mazmun, yuksak tuyg'ular sodda va aniq ifoda etilgan. Zero, A.A'zam ta'kidlaganidek, "O'ziga katta fikr va teran hissiyot ko'lamini sig'diradigan umumlashma poetik obrazlar aniqlikka, konkretlikka asoslangandagina jumboqqa aylanib qolmaydi, she'rxonda noaniq taassurot uyg'otmaydi"[3.98].

Ullibibi Otayeva "Kech kuz manzaralari" she'rida esa, daraxt barglarining sarg'ayib yerga tushishini "O'zlikning yuqori taxtidan tushmoq, oyoqlar ostiga to'shalmoq", deya ta'riflaydi.

Daraxtning boshida turganda tillodek qimmatli bo'lgan xushro'y yaproqlar oyoqning ostiga tushgach, xazon degan so'zga aylanishini ta'rif qilgan:

*Zarlighi qolmasdan somonga do'nar,
Supurilar bog'dan, haydalar,
Bir joyga to'planib, qatl qilinar,
Ya'ni yoqilar* [4.112].

Har mavsum kuz daraxtning qismatiga shunday hukm chiqaradi. Buni esa Ullibibi Otayeva o'zining individual uslubi – tabiatan olamni tafakkur ko'zi bilan ko'rishga intilganligining guvohi bo'lamiz. Shoira tabiatdagi bor ranglar-u bo'yoqlarni o'z she'rlariga shunchaki ko'chirib qo'ya qolmaydi. Ijodkor tasvirida endi yanada boyigan va teranlashgan fusunkorlikdan kitobxon ruhiy bahra oladi va ma'naviy dunyosi yanada yuksaladi. Zero, she'rdagi his-tuyg'ular ta'sirchanligi ham, obrazlar teranligi ham ijodkorning badiiy tafakkuri bilan bog'liqdir.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Shunday badiiy obrazlar bo'ladiki, ular o'quvchi tafakkurida darhol hayotiy tasavvurlar uyg'ota oladi. Va yana shunday obrazlar ham bo'ladiki, u orqali kitobxonda faqat umumiy taassurotlar, tushunchalar paydo bo'ladi. Ullibibi Otayeva o'z ijodida kitobxon tafakkur olamida hayotiy tasavvurlar uyg'otadigan obrazlar yaratadi. Uning qalbidagi tuyg'u va g'oya aniq shakllangan va shu bois she'rdagi majoziy timsollar ham hayotiylik kasb etadi. Fikrimizning dalili quyidagi "Daraxt" she'rida yorqin namoyon bo'ladi:

*Ayrimoqchi emas edi yaproqlardan,
Ular o'zi tark etdilar daraxtni,
Endi barglar toptalishib oyoqlarda,
Qo'msashadi o'zlari boy bergan baxtni.
Daraxt esa mag'rur turar sukut saqlab,
Bir qudratli ishonch tuyib tomirlarda.
U biladi: barglar kelar hayot so'rab,
Navbahorda vujudiga solib larza!* [5.50].

Ma'lumki, hayotda inson biror muammoga duch kelganda yoki biror masalani xayolan o'zicha hal qilganida, uni atroflicha o'ylaydi, mushohada qiladi. So'ngra esa ana shu muammolar to'g'risida umumiy fikrlar va xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. She'rda ham deyarli shunday. Deylik, ushbu she'rning ilk misralarida ham mutanosib, ham ziddiyatli obrazlar orqali yoritib berilmoqchi bo'lgan fikr va g'oyalar o'rta tashlangan hamda keyingi satrlarda ana shu fikr yoki g'oyaning o'ziga xos

jihatlari va muhim qirralari ko'rsatilgan. She'rdagi keltirilgan tabiat tasviri, ya'ni daraxt yaproq to'kishi – ko'pchilik payqamaydigan, lekin payqab olsa, zavqi toshadigan manzara. Shoira esa bu ko'rkamlikni misralarga mohirona joylay olgan. Daraxt obrazi asosida aslida inson yotadi. Eng yaqin insonga xiyonat qilish, uni tark qilish, boy bergan baxtni qo'msash va yana unga qaytish tasviri "ot aylanib qozig'iga keladi" maqolini esga keltiradi.

Tadqiqotchi D.Rajabov qayd etganidek: "... har qanday badiiy obraz avval detal bo'ladi, keyinchalik vaqt va zamon o'tishi bilan nimanidir o'zida aks ettirish vajidan timsoliylik kasb etadi hamda keyinchalik yaxlit va umumlashma holatni tasvirlash maqsadida obrazlilik darajasigacha ko'tarila oladi"[6.39]. Darhaqiqat, shoirlar ijodida bugungi davr kishisining ma'naviy dunyosi va ruhiy olamini butun ranginligi bilan tasvirlash ehtiyoji badiiy tilda yangi obrazlar, (yoki an'anaviy obrazga yangicha yondashuvlar) vositalar yuzaga kelishiga olib keladi. Xalqning ijtimoiy-estetik tafakkurida yuz bergan jiddiy sifat o'zgarishlari badiiy tilning ijtimoiy-psixologik yangilanishi uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Xorazmlik shoirlar she'riyatida xoh u tosh, xoh u daraxt obrazi bo'ladimi, barchasida tabiat ne'matlarining badiiy ifodalari o'z aksini topgan. Gavhar Ibodullayeva she'rlarida tabiat inson hissiyotlari va kayfiyatiga monand tarzda tasvirlansa, Ullibibi Otayeva she'rlarida peyzaj tasviri nihoyatda rang-barang, shu bilan birga, murakkab va shiddatlidir. Go'zal Begim ijodida tabiat ruhiy holat va kechinmalarni tasvirlovchi vosita vazifasini o'taydi. Shoira Shams she'rlarida esa tabiat lavhalari va hodisalari zamiriga yashiringan joziba yorqin ochib berilarkan, kitobxonning ana shu peyzajdagi nafasat olamiga hamohanglik hissini chuqurroq va bo'rttirib namoyon etadi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Ullibibi Otayeva yaratgan poetik obrazlar xalqchil, murakkablikdan xoli san'atkorona nigoh bilan yozilgan. Gavhar Ibodullayeva mazmunan salmoqdor, betakror rangin timsollari,

Go'zal Begim majoziylik ustuvor, insonni badiiy kashf darajasi yetakchilik qiluvchi she'rlari bilan, Shoira Shams jonli tafsillarga boy lirikasi bilan keng kitobxonlar mehrini qozongan. Mashhur polyak adibi Yan Parandovskiyning obrazga bergan ta'rifi juda haqqoniy va asoslidir: "Obraz poeziyaning hech narsa – na vaqt, na poetik modal xavf sololmaydigan birdan-bir asosli elementidir. Oqimlar va yo'nalishlar, mavzular va sujetlar, motivlar va kayfiyatlar o'zgaradi, biroq obraz – xoh tashbihlarsiz formada, xoh metaforalarda, xoh muqoyasalarda bo'lsin, doimo saqlanib qoladi. Obraz – poeziyaning qoni¹. Shu ma'noda aytishimiz mumlinki, xorazmlik shoirlar yaratgan va yaratayotgan she'riy obrazlar ham shunchalik tabiiy va samimiyki, davr va zamonlar, oqim va yo'nalishlar o'zgarsa-da, ular inson ruhiyatidagi kechinmalarning tabiiy to'liqini singari har bir davr o'quvchisi qalbining tub-tubiga kirib boraveradi. Zotan, zamonaviy o'zbek she'riyati namunalari nafaqat poetik shakllarning rang-barangligi va yangicha badiiy sayqali bilan, balki hayotdagi jarayonlarni teran aks ettirishda, insonning ichki olami, tuyg'u va kechinmalarining murakkab harakatini mujassamlashtirishda obraz va obrazlilik orqali ham an'anaviy she'riyatdan farq qiladi.

**ADABIYOTLAR RO'YXATI
(ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА /
REFERENCES):**

1. Ibodullaeva G. Yuragimda yashayotgan sir. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.16.
2. A.A'zam. Mas'ul so'z. – Toshkent: Adabiyot va san'at. 1987. – B.98.
3. Otayeva U. Shukrona. – Toshkent: Yozuvchi, 1998. – B.112.
4. Otayeva U. Zamin darg'asi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1991. – B.50.
5. Rajapov D. Badiiy obraz va ritmning o'zaro munosabati (70- 80-yillar o'zbek she'riyati misolida). Fil.f.n ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. – Buxoro, 1998. – B.39.
6. Ян Парандовсий. Алхимия слова. Москва: Прогресс, 1972. – С. 208.

¹ Ян Парандовсий. Алхимия слова. Москва: Прогресс, 1972. – С. 208.